

ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ
ΕΘΝΙΚΗ ΕΠΙΤΡΟΠΗ ΓΙΑ ΤΑ ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΑ ΤΟΥ ΑΝΘΡΩΠΟΥ

Νεοφύτου Βάμβα 6 (3ος όρ.), 10674 Αθήνα, τηλ: 210 7233221-2; φαξ: 210 7233217;
e-mail: info@nchr.gr, website: www.nchr.gr

Παρατηρήσεις της ΕΕΔΑ επί του Σχεδίου Νόμου
«Μεταρρυθμίσεις για την Οικογένεια, το Παιδί και την
Κοινωνία»¹

Κεφάλαιο Πρώτο: «Σύμφωνο Ελεύθερης Συμβίωσης»

I. Ιστορικό

Η ΕΕΔΑ, με αφορμή την δημόσια συζήτηση σχετικά με το Σ/Ν περί Συμφώνου Ελεύθερης Συμβίωσης² (εφεξής ΣΕΣ) και τις απόψεις που διατυπώνονταν σε υψηλούς τόνους από πολιτικούς, εκκλησιαστικούς, επιστημονικούς και κοινωνικούς φορείς περί τα τέλη Μαρτίου του 2008, έκρινε σκόπιμο να υπενθυμίσει στους αρμόδιους πολιτειακούς φορείς τις ήδη, από τον Δεκέμβριο του 2004, διατυπωμένες θέσεις και προτάσεις της³ για τις διακρίσεις με βάση τον σεξουαλικό προσανατολισμό και την νομική αναγνώριση της συμβιωτικής σχέσης μεταξύ ατόμων του ίδιου φύλου. Έτσι, στις 26/3/2008 ο Πρόεδρος της Επιτροπής απηύθυνε επιστολή προς τον Υπουργό Δικαιοσύνης, ενώ εκδόθηκε και σχετικό Δελτίο Τύπου⁴. Στην πρώτη μεταξύ σειράς προτάσεων, η ΕΕΔΑ υποστήριζε «την νομική αναγνώριση της πραγματικής συμβιωτικής σχέσης μεταξύ ατόμων του ίδιου φύλου, ούτως ώστε

¹ Το εν λόγω κείμενο παρατηρήσεων ενέκρινε ομοφώνως η Ολομέλεια της ΕΕΔΑ στην από 10.07.2008 συνδρίασή της. *Εισηγήτριες: Κεφάλαιο Πρώτο, κα Χ. Παπαδοπούλου και κα Α. Μπολάνη, Επιστημονικές Συνεργάτιδες της ΕΕΔΑ και Κεφάλαιο Δεύτερο, κα Σ. Κουκούλη-Σπηλιωτοπούλου, Μέλος ΕΕΔΑ, Εκπρόσωπος ΣΔΓ και κα Τ. Σταυρινάκη, Επιστημονική Συνεργάτιδα της ΕΕΔΑ.*

² Σημειώνεται ότι, στην πρώτη του μορφή, το Σ/Ν δεν περιλάμβανε το κεφάλαιο περί «τροποποίησης διατάξεων του αστικού κώδικα για την υιοθεσία, το διαζύγιο, το επώνυμο των συζύγων και τη γονική μέριμνα», δηλαδή το δεύτερο κεφάλαιο του παρόντος νομοσχεδίου, αλλά μόνο τις ρυθμίσεις περί του Συμφώνου Ελεύθερης Συμβίωσης.

³ Βλ. «Απόφαση-γνωμάτευση της ολομέλειας της ΕΕΔΑ για ζητήματα σχετικά με τις διακρίσεις σε βάρος σεξουαλικών μειονοτήτων στην Ελλάδα (μετά από αίτημα της ΔΑ) και την επέκταση του πολιτικού γάμου σε ζευγάρια του ίδιου φύλου (μετά από αίτημα της ΟΛΚΕ), ΕΕΔΑ, *Ετήσια Έκθεση 2004*, σελ. 183.

⁴ Βλ. Δελτίο Τύπου στην ιστοσελίδα της ΕΕΔΑ, www.nchr.gr.

να αρθούν οι δυσμενείς διακρίσεις σε βάρος τους σε κληρονομικό, φορολογικό, ασφαλιστικό, συνταξιοδοτικό, προνοιακό και εργασιακό επίπεδο». Παράλληλα, η Επιτροπή είχε προτείνει την «σύσταση Ομάδας Εργασίας στο Υπουργείο Δικαιοσύνης, η οποία θα διερευνήσει όλες τις όψεις αυτής της αναγνώρισης, αξιοποιώντας την υπάρχουσα διεθνή πρακτική και το υφιστάμενο εγχώριο νομικό πλαίσιο, και προσμετρώντας τις τοποθετήσεις μιας σειράς φορέων που μπορούν να συνεισφέρουν προς την κατεύθυνση του αποτελεσματικού χειρισμού του ζητήματος».

Μέσω της επιστολής της προς τον Υπουργό, η Εθνική Επιτροπή κάλεσε την Πολιτεία να επανεξετάσει τις προτεινόμενες ρυθμίσεις στο πνεύμα της σκοπούμενης ισοπολιτείας και της εναρμόνισης της ελληνικής έννομης τάξης με τις διαρκώς μεταβαλλόμενες κοινωνικές ανάγκες, ενώ προανήγγειλε την πρόθεσή της να καταθέσει τις παρατηρήσεις και συστάσεις της για την νέα αυτή νομοθετική πρωτοβουλία στους αρμόδιους πολιτειακούς φορείς, όπως υπαγορεύεται από τον θεσμικό της ρόλο. Είχε επισημάνει ήδη από τότε, το ότι η μη συμπερίληψη των ζευγαριών ιδίου φύλου στις ρυθμίσεις του εν λόγω Σ/Ν, αποτελεί αδυναμία του όλου εγχειρήματος, καθώς αφενός δεν αντιμετωπίζονται πραγματικές και διαπιστωμένες κοινωνικές ανάγκες, και αφετέρου παραλείπεται η συμμόρφωση προς σειρά δεσμευτικών και για την χώρα μας ρυθμίσεων που απαγορεύουν τις διακρίσεις με βάση τον σεξουαλικό προσανατολισμό.

Στην συνέχεια, το Υπουργείο Δικαιοσύνης εξέδωσε Δελτίο Τύπου (28/3/2008), μέσω του οποίου κοινοποιείται απαντητική προς την ΕΕΔΑ επιστολή, όπου ο Υπουργός κ. Χατζηγάκης δηλώνει αφενός ότι «δεν υπάρχει καμία πρόθεση του Υπουργείου να συμπεριφερθεί με βάση αποκλεισμούς και διακρίσεις προς οποιαδήποτε κοινωνική ομάδα», και αφετέρου, ότι αποδέχεται την πρόταση να συσταθεί ομάδα εργασίας που θα διερευνήσει όλες τις όψεις της νομοθετικής ρύθμισης της ομόφυλης συμβίωσης .

Η ΕΕΔΑ ανταπάντησε με Δελτίο Τύπου (1/4/2008)⁵, και νέα επιστολή προς τον Υπουργό, στην οποία υπογράμμισε την ανάγκη προσδιορισμού των χρονικών ορίων μέσα στα οποία θα πρέπει να ολοκληρώσει και να καταθέσει τις

⁵ Βλ. Ιστοσελίδα της ΕΕΔΑ, www.nchr.gr, Δελτία Τύπου.

προτάσεις της η ομάδα εργασίας της οποίας την σύσταση ανήγγειλε το Υπουργείο Δικαιοσύνης, όπως επίσης και την ανάγκη συμμετοχής στη διαδικασία αυτή των ατόμων που αφορούν οι νέες ρυθμίσεις, ώστε να ληφθούν υπ' όψιν οι θέσεις και προτάσεις τους. Τέλος, επανέλαβε την εκτίμησή της ότι η συνολική νομική επεξεργασία των θεμάτων που αφορούν την ελεύθερη συμβίωση τόσο των ετερόφυλων όσο και των ομόφυλων προλαμβάνει την εισαγωγή διακρίσεων, η οποία πέραν της ουσιαστικής της βαρύτητας, αντιβαίνει και σε διεθνείς δεσμεύσεις της χώρας μας.

Επισημαίνεται ότι, από τις αρχές Απριλίου έως σήμερα, δεν έχει υπάρξει καμία ενημέρωση από το Υπουργείο προς την ΕΕΔΑ σχετικά με το θέμα της ομάδας εργασίας, οπότε οι πληροφορίες που διέρρευσαν σε έντυπα περι συγκρότησης ομάδας υπό τον Γεν. Γραμματέα κ. Γκλέτσο, δεν μπορούν παρά να εκληφθούν ως ανακριβείς.

Ακολούθησε, στις αρχές Ιουνίου, η θύελλα δημοσιευμάτων και γνωμοδοτήσεων εγκρίτων νομικών⁶, και ο νέος γύρος αντεγκλήσεων στους κόλπους της ιεραρχίας, αλλά και στους δικαστικούς, βουλευτικούς, και, γενικότερα, πολιτικούς κύκλους, που πυροδοτήθηκαν από τους περίφημους «γάμους ομοφύλων» που τελέστηκαν από τον δήμαρχο Τήλου. Η ΕΕΔΑ δεν έκρινε σκόπιμο να τοποθετηθεί έναντι αυτών των αντιπαραθέσεων και διαξιφισμών.

Μέσα σε κλίμα επαπειλούμενων πειθαρχικών και ποινικών διώξεων για παράβαση καθήκοντος, και ερμηνευτικών ασαφειών και συγχύσεων περί του ισχύοντος θεσμικού πλαισίου, απεστάλη στην ΕΕΔΑ (27/5/2008), η νέα μορφή του Σ/Ν, στο οποίο, μετά από το Πρώτο Κεφάλαιο περί «Συμφώνου Ελεύθερης Συμβίωσης», είχε προστεθεί ένα Κεφάλαιο Δεύτερο περί «Τροποποίησης διατάξεων του αστικού κώδικα για την υιοθεσία, το διαζύγιο, το επώνυμο των συζύγων και τη γονική μέριμνα».

⁶ Βλ. τον διάλογο και την ανταλλαγή επιστημονικών απόψεων για το θέμα του δικαιώματος στον γάμο και το ΣΕΣ των ομόφυλων ζευγαριών, στο ιστολόγιο (blog) του Ομίλου «Αριστόβουλος Μάνεσης», <http://manesis.blogspot.com>

II. Γενικές παρατηρήσεις σχετικά με το Νομοσχέδιο

Δεν διευκρινίζεται, και είναι πάντως ακατανόητος, ο λόγος για τον οποίο το Σ/Ν συνδυάζει την εισαγωγή νέας μορφής ρυθμιζόμενης συμβίωσης με την τροποποίηση ορισμένων διατάξεων του οικογενειακού δικαίου, κάτω από τον ίδιο τίτλο «Μεταρρυθμίσεις για την Οικογένεια, το Παιδί και την Κοινωνία», χωρίς μάλιστα να εντάσσονται στον ΑΚ οι σχετικές με το Σύμφωνο ρυθμίσεις που ανήκουν στην ύλη του αστικού δικαίου, όπως θα ήταν ορθό νομοτεχνικά και για τη δημιουργία ασφάλειας δικαίου.

Σοβαρές απορίες επίσης δημιουργεί η εσπευσμένη, αποσπασματική και πολύ ελλιπώς αιτιολογούμενη τροποποίηση διατάξεων του οικογενειακού δικαίου, και ιδίως εκείνων που αφορούν τη γονική μέριμνα, χωρίς να έχει προηγηθεί διαβούλευση με αρμόδιους φορείς και επιστήμονες και ενδελεχής μελέτη και αξιολόγηση της λειτουργίας στην πράξη των ρυθμίσεων, που θεσπίστηκαν εδώ και 25 χρόνια, μετά μακρόχρονη και εμπειριστατωμένη εργασία νομοπαρασκευαστικών επιτροπών, που περιλάμβαναν πανεπιστημιακούς, δικαστές, δικηγόρους και εκπροσώπους των γυναικείων οργανώσεων, εγκρίθηκαν ομόφωνα από τη Βουλή και έτυχαν γενικής κοινωνικής αποδοχής.

III. Γενικές παρατηρήσεις για το τμήμα της Αιτιολογικής Έκθεσης που αφορά το σύμφωνο ελεύθερης συμβίωσης

Η ΕΕΛΑ επισημαίνει εξ αρχής, ότι οι ρυθμίσεις του ΣΕΣ είναι ατελείς και αποσπασματικές και δεν δημιουργούν την απαιτούμενη ασφάλεια δικαίου. Δεν κατοχυρώνουν επαρκώς τα χαρακτηριζόμενα από την αιτιολογική έκθεση «αδύνατα μέρη», αλλά τουναντίον γεννούν εσφαλμένες εντυπώσεις και αβάσιμες προσδοκίες. Εξάλλου, εκπλήσσουν ορισμένες παράδοξες, αντιφατικές και απαξιώτικες αιτιολογίες των ρυθμίσεων του ΣΕΣ, που δεν συνάδουν με την υποχρέωση σεβασμού της αξίας και της προσωπικότητας του ανθρώπου.

Ειδικότερα, σε γενικές γραμμές, την αιτιολογική έκθεση του Σ/Ν διακρίνει μια επαμφοτερίζουσα διάθεση απέναντι στις εισαγόμενες ρυθμίσεις, ενώ περιλαμβάνεται σειρά αξιολογικών χαρακτηρισμών που υποδηλώνουν την

πρόσληψη του νομοθετήματος ως «υποδεέστερου» σε σχέση με αυτά που ρυθμίζουν τα του θρησκευτικού ή/και του πολιτικού γάμου. Είναι σαφής η πρόθεση των συντακτών να καθουχάσουν ή/και να προλάβουν τα φοβικά ανακλαστικά μέρους της ελληνικής κοινωνίας. Ήδη στο προοίμιο εγγράφεται πως *«ασφαλώς η αξία του θρησκευτικού γάμου είναι και παραμένει μεγάλη και ασύγκριτη και μαζί με τον πολιτικό γάμο αποτελούν την καλύτερη επιλογή για τα ζευγάρια που θέλουν να δημιουργήσουν οικογένεια με όλες τις νομικές, οικονομικές και κοινωνικές εγγυήσεις και προστασίες»*, ενώ μετά από λίγες γραμμές σημειώνεται πως *«το Σύμφωνο Ελεύθερης Συμβίωσης έχει σκοπό να ρυθμίσει, να περιορίσει και να θέσει σε νέες βάσεις τις συνέπειες αυτής της δυσάρεστης πραγματικότητας»* (δηλαδή αυτής που, νωρίτερα, έχει περιγραφεί και αφορά το ότι οι άνθρωποι συμβιώνουν όλο και συχνότερα πριν συνάψουν γάμο και ότι γεννιούνται όλο και περισσότερα παιδιά εκτός γάμου. Επίσης παρέχεται η διαβεβαίωση πως αυτό το Σ/Ν *«δεν ακολουθεί τα αντίστοιχα ευρωπαϊκά νομοθετήματα σε ό,τι αφορά την ελεύθερη συμβίωση αλλά αντίθετα, οι δικές μας ρυθμίσεις περιλαμβάνουν περισσότερες δικλείδες ασφαλείας και προστασίας»*.

Επίσης, η αιτιολογική έκθεση σημειώνει πως *«το ποσοστό των γυναικών (sic) στη χώρα μας, που επιλέγουν να συμβιώσουν, έστω και μία φορά, στην ηλικιακή ομάδα 18-24, έχει τριπλασιαστεί τα τελευταία 30 χρόνια»*. Δημιουργείται, εύλογα το ερώτημα γιατί επιλέγεται η ομάδα των γυναικών για να σημειωθεί η μεταστροφή των κοινωνικών συμπεριφορών, και η απορία, αφού αυτές οι γυναίκες συν-βιώνουν, με ποιόν -άραγε;- το πράττουν; Ακόμη, ενώ αναφέρεται πως η νομοθεσία άλλων ευρωπαϊκών χωρών αφορά τόσο την ετερόφυλη, όσο και την ομόφυλη συμβίωση, δεν αιτιολογείται γιατί το Σ/Ν αποκλείει την ομόφυλη συμβίωση.

Το μέρος της αιτιολογικής έκθεσης που αναφέρεται στον στόχο των διατάξεων, πιστό στο πνεύμα του προοιμίου, συνεχίζει τις συγκριτικές με τον θρησκευτικό -κυρίως- γάμο παρατηρήσεις. Το πλέον αξιοπρόσεκτο σημείο είναι αυτό που αξιολογεί το ΣΕΣ ως ένα νομοθέτημα που *«θα ενεργήσει υπέρ του γάμου και ιδιαίτερα του θρησκευτικού»* και που *«οδηγεί τελικά πιο κοντά στην ιδέα του πραγματικά έγγαμου βίου, όπως έχει οδηγήσει ήδη η ιδέα του πολιτικού*

γάμου, στον θρησκευτικό γάμο, σύμφωνα με τα στοιχεία. Δεν απομακρύνει από το γάμο, όπως φοβούνται ορισμένοι, αλλά διευκολύνει την προσέγγιση προς την ιδέα του γάμου. Μειώνει την απόσταση από τον γάμο». Είναι τουλάχιστον παράδοξος ο σχεδόν απολογητικός τόνος της έκθεσης, που προδίδει μειωτική αντιμετώπιση των εισαγόμενων ρυθμίσεων και των «αδύνατων μερών» της συμβίωσης, τα οποία χρειάζονται, κατά την Αιτιολογική Έκθεση, προστασία, αλλά και του πολιτικού γάμου. Είναι ακατανόητη η επιχειρούμενη υποτίμηση του επί 25ετία υφιστάμενου θεσμού του πολιτικού γάμου, που θεοπίσθησε με ομοφωνία όλων των πολιτικών παρατάξεων, ως μέτρο αναγκαίο για την κατοχύρωση θεμελιωδών δικαιωμάτων και την αντιμετώπιση σοβαρών κοινωνικών αναγκών;

Κατά τα λοιπά, η έκθεση υπογραμμίζει την άρση των κοινωνικών αδικιών που επιτυγχάνεται με τις επωφελείς για τα αδύναμα μέρη της σύμβασης ρυθμίσεις και τις διαφορές μεταξύ ΣΕΣ και γάμου.

Κατά την αιτιολογική έκθεση, το Σ/Ν «υλοποιεί...τον παιδευτικό ρόλο της Δικαιοσύνης στην κοινωνία». Η υλοποίηση αυτή είναι όμως ατελής, εφόσον δεν συμβάλλει στην ωρίμανση της κοινωνίας, αλλά εκφράζει ξεπερασμένες ηθικολογίες ή/και αποτιμήσεις ενός κακώς εννοούμενου πολιτικού κόστους, ασύμβατες με την αξία του ανθρώπου.

III. Παρατηρήσεις επί συγκεκριμένων διατάξεων

α. Η εξαιρέση της ομόφυλης συμβίωσης από τις ρυθμίσεις του Σ/Ν

Όπως προαναφέρθηκε, η ΕΕΔΑ, στην εισήγησή της προς τους αρμόδιους πολιτειακούς φορείς, το 2004, είχε τονίσει την ανάγκη νομικής αναγνώρισης της ομόφυλης συμβίωσης, βάσει των αρχών του διεθνούς δικαίου ανθρωπίνων δικαιωμάτων που αφορούν τον σεξουαλικό προσανατολισμό και την ταυτότητα φύλου, και απαγορεύουν τις διακρίσεις ως προς την πλήρη απόλαυση όλων των δικαιωμάτων, αστικών, πολιτισμικών, οικονομικών, πολιτικών και κοινωνικών.

Η εισήγηση της ΕΕΔΑ ανέφερε τις διεθνείς και εθνικές διατάξεις που σαφώς ή/και συνδυαστικά απαγορεύουν τις διακρίσεις σε βάρος των λεσβιών, ομοφυλοφίλων, αμφιφυλόφιλων και τρανσέξουαλς (ΛΟΑΤ) και παρέχουν επαρκές έρεισμα για την καθιέρωση Συμφώνου Συμβίωσης: άρθρα 2, 7 & 16 της

Οικουμενικής Διακήρυξης ΔτΑ, άρθρα 8, 12 & 14 ΕΣΔΑ, 12^ο Πρόσθετο στην ΕΣΔΑ Πρωτόκολλο, άρθρο 2 παρ. 1, άρθρο 17 παρ. 1 & 2, άρθρα 23 και 26 ΔΣΑΠΔ, άρθρο 2 παρ. 1 Σ, 4 παρ. 1 Σ, άρθρα 5 και 9 Σ, άρθρο 25 παρ. 1 Σ⁷.. Πάντως, το ότι ο Έλληνας νομοθέτης εισάγει ένα νέο θεσμό, από τον οποίο αποκλείει την ομόφυλη συμβίωση συνιστά άμεση διάκριση λόγω γενετήσιου προσανατολισμού, ευθέως αντίθετη με τα άρθρα 8 και 14 της ΕΣΔΑ. Το ΕΔΔΑ έχει κρίνει ότι ο γενετήσιος προσανατολισμός καλύπτεται από το άρθρο 14 ΕΣΔΑ,⁸ και ότι «η έννοια της ‘οικογένειας’ δεν περιορίζεται σε σχέσεις βασισμένες στο γάμο αλλά περιλαμβάνει και άλλους *de facto* οικογενειακούς δεσμούς όταν τα μέρη ζουν μαζί εκτός γάμου».⁹

Η νομική κατοχύρωση της ομόφυλης συμβίωσης σε άλλες ευρωπαϊκές χώρες¹⁰, γίνεται με διάφορους τρόπους, ενώ σε αρκετές χώρες, συνυπάρχουν περισσότερες της μιας μορφές αναγνώρισης:

- Ο γάμος : οι υποχρεώσεις και τα δικαιώματα που προκύπτουν από τη νομική αναγνώριση των ομόφυλων ζευγαριών είναι ταυτόσημα με αυτά των ετερόφυλων (Βέλγιο, Ολλανδία, Ισπανία).
- Η αναγνωρισμένη συμβίωση (*registered partnership*): παρέχει κατ’ αρχήν τα ίδια δικαιώματα και υποχρεώσεις, αλλά με εξαιρέσεις. (Τσεχία, Δανία, Φινλανδία, Γαλλία, Γερμανία, Ουγγαρία, Ιρλανδία, Λουξεμβούργο, Ολλανδία, Σλοβενία, Ηνωμένο Βασίλειο, Σουηδία).

⁷ Σημειώνεται ότι όσον αφορά τη νομολογία του ΕΔΔΑ πάνω στο θέμα του δικαιώματος γάμου μεταξύ ομοφύλων, οι λίγες τον αριθμό αποφάσεις αφορούν υποθέσεις τρανσεξουαλικών ατόμων. Στην υπόθεση *Goodwin κατά Ηνωμένου Βασιλείου* (αρ. προσφ. 28957/95, απόφ. Ευρείας Σύνοσης 11.07.2002), όπου διαπιστώθηκε παραβίαση των άρθρων 8 & 12 ΕΣΔΑ, και επιβεβαιώθηκε το δικαίωμα των τρανσεξουαλικών να συνάψουν γάμο με άτομο του φύλου που είχαν προηγουμένως, δεν μπορεί να θεωρηθεί ότι παρέχει ξεκάθαρη απάντηση στο ερώτημα αν οι άνδρες και γυναίκες ομοφυλόφιλοι/ες μπορούν να συνάψουν γάμο με άτομο του ίδιου φύλου (με βάση το άρθρο 12 ΕΣΔΑ).

⁸ *Salgueiro da Silva Mouta κατά Πορτογαλίας*, απόφ. 21.12.1999, παρ. 28.

⁹ *Berrehab κατά Ολλανδίας*, απόφ. 26.05.1994, παρ. 44; *Johnston κατά Ιρλανδίας*, απόφ. 18.12.1986, παρ. 56.

¹⁰ Για μια λεπτομερέστερη παρουσίαση ευρωπαϊκών νομοθεσιών περί δικαιωμάτων ομοφυλοφίλων, βλ. εισήγηση ΕΕΔΑ, *Ετήσια Έκθεση 2004*, σελ. 183. Τα στοιχεία προέρχονταν από τις απαντήσεις ομόλογων επιτροπών, για το θέμα, και από το Ιντερνέτ (ενδεικτικά, www.stonewall.org.uk, www.ilga.org, www.steff.suite.dk/partner.htm, www.eosgallupeurope.com, και πολλές άλλες).

- Η καταχωρισμένη συγκατοίκηση (registered cohabitation): παρέχει συγκεκριμένα δικαιώματα στα άτομα που αποδεδειγμένα συμβιώνουν για ένα καθορισμένο χρονικό διάστημα (Βέλγιο).
- Νομικά κατοχυρωμένη συγκατοίκηση (unregistered cohabitation): πολύ περιορισμένος αριθμός δικαιωμάτων μετά από συγκατοίκηση ορισμένης χρονικής διάρκειας. (Αυστρία, Γαλλία, Ολλανδία, Πορτογαλία, Σουηδία)
- Καμία αναγνώριση: Βουλγαρία, Κύπρος, Εσθονία, Ελλάδα, Ιταλία, Λετονία, Λιθουανία, Μάλτα, Πολωνία, Ρουμανία, Σλοβακία.

Ο νεοσυσταθείς Οργανισμός Θεμελιωδών Δικαιωμάτων (FRA: Fundamental Rights Agency) της ΕΕ, σε πρόσφατη έκθεση για τις ισχύουσες ρυθμίσεις στα κράτη-μέλη, σημειώνει ότι η ισότιμη προστασία των ΛΟΑΤ παραμένει ανεκπλήρωτος στόχος για την ΕΕ, και υποστηρίζει την ανάγκη για βελτιώσεις σε όλα τα πεδία, με έμφαση στη νομική κατοχύρωση της ομόφυλης συμβίωσης, με όλες τις προεκτάσεις στο πεδίο ελεύθερης διακίνησης προσώπων, οικογενειακής επανένωσης, κλπ¹¹.

Στην Ελλάδα, δυστυχώς, χάνεται μια πρώτης τάξεως ευκαιρία για την άρση σημαντικού μέρους των διακρίσεων. Η ρύθμιση ήταν αναμενόμενη και αναγκαία κατεξοχήν για την ομόφυλη συμβίωση, αφού για την ετερόφυλη συμβίωση υπάρχουν ήδη εναλλακτικές μορφές κατοχύρωσης, πράγμα που καθιστά αβάσιμο και τον ισχυρισμό πως, αν η ρύθμιση συμπεριλάμβανε τις πρώτες, θα εβάλλετο ο «πυρήνας της ηθικής» των δευτέρων.

Παρά τα αιτήματα πλήθους φορέων, μεταξύ των οποίων και της ΕΕΔΑ, η πολιτεία επέλεξε την «κλιμακωτή» ρύθμιση (πρώτα της ετερόφυλης συμβίωσης και, ενδεχομένως στο απροσδιόριστο μέλλον, της ομόφυλης), με κίνδυνο παραπομπής στις γνωστές ελληνικές καλένδες.

Η ΕΕΔΑ ζητεί και πάλι την κατάργηση των διακρίσεων σε βάρος των ΛΟΑΤ και την κατοχύρωση των θεμελιωδών δικαιωμάτων τους βάσει των, υπερνομοθετικών κανόνων, που επιβάλλουν την εξάλειψη των στερεοτύπων, και των κοινωνικών προκαταλήψεων. Ήδη, μετά τη δημοσιοποίηση του Σ/Ν,

¹¹ Σύνοψη του πρώτου μέρους της έκθεσης, στο <http://fra.europa.eu>: “Homophobia and Discrimination on Grounds of Sexual Orientation in the EU Member States Part I – Legal Analysis». Το φθινόπωρο θα εκδοθεί το δεύτερο μέρος της έκθεσης, περί των κοινωνικών όψεων των διακρίσεων.

τάχθηκαν υπέρ της νομικής κατοχύρωσης της ομόφυλης συμβίωσης πολυάριθμες οργανώσεις με κοινή δήλωση προς το Υπουργείο Δικαιοσύνης.

β. Άρθρο 1: Σύσταση

Δεν ορίζεται από πότε αρχίζει να ισχύει το ΣΕΣ, κι έτσι μπορεί να δημιουργηθεί η εντύπωση ότι αρχίζει από την υπογραφή του συμβολαιογραφικού εγγράφου, πράγμα που δημιουργεί πλήρη ανασφάλεια δικαίου και, ενόψει των σοβαρών προσωπικών και περιουσιακών έννομων συνεπειών του ΣΕΣ, θα προκαλέσει σοβαρά προβλήματα στις συναλλαγές, τόσο για τους ίδιους τους συμβαλλόμενους στο ΣΕΣ όσο και για τους τρίτους, και θα οδηγήσει σε καταχρήσεις. Η καταχώριση στο ληξιαρχείο είναι η αναγκαία διατύπωση δημοσιότητας, από την οποία πρέπει να αρχίζει η ισχύς του ΣΕΣ.

Άρθρο 2: Προϋποθέσεις

Παράγραφος 1: Η παρ. 1 του άρθρου 2 ορίζει ότι «για τη σύναψη συμφώνου ελεύθερης συμβίωσης απαιτείται πλήρης δικαιοπρακτική ικανότητα». Καταρχήν, η ρύθμιση αυτή είναι ορθή, ειδικά όσον αφορά τους ανήλικους. Ωστόσο, εφόσον απαγορεύεται η σύναψη του ΣΕΣ σε άτομα που τελούν σε επικουρική δικαστική συμπαράσταση, πλήρη ή μερική, θεωρούμε ότι η διάταξη θέτει υπέρμετρους περιορισμούς.

Το άρθρο 1352 ΑΚ ορίζει ότι «όποιος βρίσκεται σε επικουρική δικαστική συμπαράσταση πλήρη ή μερική που **περιλαμβάνει και το γάμο**, συνάπτει γάμο μόνο με τη συναίνεση του δικαστικού συμπαραστάτη του. Αν ο τελευταίος αρνείται να συναινέσει, το δικαστήριο μπορεί, αφού τον ακούσει, να δώσει την άδεια για τη σύναψη του γάμου, εφόσον το επιβάλλει το συμφέρον του συμπαραστατούμενου». Επιπλέον, το άρθρο 1373 ΑΚ προβλέπει ότι η ακυρότητα του γάμου που επέρχεται σε περίπτωση παραβίασης της ως άνω διάταξης (άρθρο 1372 ΑΚ) «αίρεται: [...] 4. αν, στην περίπτωση του άρθρου 1352, ο δικαστικός συμπαραστάτης, το δικαστήριο ή ο ίδιος ο σύζυγος, αφού γίνει ικανός, εγκρίνει το γάμο». Έτσι, ο ΑΚ παρέχει τη δυνατότητα σύναψης γάμου ακόμα και σε άτομα που τους έχει αφαιρεθεί η συγκεκριμένη δικαιοπρακτική ικανότητα και μάλιστα προβλέπει και τη δυνατότητα άρσης

της σχετικής ακυρότητας. Αφού λοιπόν, παρέχεται αυτή η δυνατότητα για τη σύναψη γάμου, που συνεπάγεται μεγαλύτερες, σε αριθμό αλλά και περιεχόμενο, έννομες συνέπειες σε σχέση με αυτές του ΣΕΣ και ενόψει του ότι η διαδικασία λύσης του γάμου είναι πιο πολύπλοκη και χρονοβόρα από τη λύση του ΣΕΣ, θεωρούμε ότι η προϋπόθεση της πλήρους δικαιοπρακτικής ικανότητας είναι υπερβολική. Αυτό γίνεται περισσότερο αντιληπτό αν ληφθεί υπόψη και το παράδοξο που δημιουργεί η ρύθμιση αυτή: άτομο που βρίσκεται σε μερική επικουρική δικαστική συμπαράσταση που περιλαμβάνει και το γάμο μπορεί να τελέσει γάμο με τη συναίνεση του συμπαραστάτη του, ενώ άτομο που βρίσκεται σε μερική επικουρική δικαστική συμπαράσταση που δεν περιλαμβάνει το γάμο, μπορεί να τελέσει γάμο αυτοβούλως, αλλά όχι να συνάψει ΣΕΣ. Γι' αυτό, πρέπει στο άρθρο 2 παρ. 1 του Σ/Ν να προστεθεί δεύτερη παράγραφος που να παρέχει δυνατότητα σύναψης ΣΕΣ και στα άτομα που τελούν σε πλήρη ή μερική επικουρική δικαστική συμπαράσταση.

Παράγραφος 3: Η απόκλιση σχετικά με την πλάγια αγχιστεία συνιστά ορθή επιλογή δεδομένου ότι και για το γάμο καμία ευρωπαϊκή νομοθεσία δεν καθιερώνει παρόμοιο κώλυμα.

δ. Άρθρο 4: Λύση

Η παρ. 1 του άρθρου 4 ορίζει ότι το ΣΕΣ λύνεται είτε με συμφωνία των συμβαλλομένων, που περιβάλλεται τον τύπο του συμβολαιογραφικού εγγράφου είτε με μονομερή συμβολαιογραφική δήλωση, αφότου αυτή κοινοποιηθεί με δικαστικό επιμελητή στο άλλο μέρος. Παραλείπεται όμως η καταχώριση στο ληξιαρχικό βιβλίο, με την οποία θα ολοκληρωθεί το *actus contrarius* και θα επιτευχθεί η αναγκαία δημοσιότητα και συνακόλουθη ασφάλεια δικαίου.

Πρέπει, συνεπώς, να προβλεφθεί ότι τόσο η συμφωνία όσο και η μονομερής δήλωση είναι ανίσχυρες αν δεν καταχωρισθούν στο ληξιαρχείο. **Σε περίπτωση συμφωνίας**, η λύση πρέπει να επέρχεται **από την καταχώριση**. Σε περίπτωση όμως **μονομερούς δηλώσεως**, είναι πολύ σκληρό για το άλλο μέρος να λύνεται το ΣΕΣ αμέσως με την καταχώριση. Γι' αυτό, θα πρέπει η λύση να επέρχεται **μετά πάροδο τριμήνου από την καταχώριση**.

Επιπλέον, η παρ. 2 προβλέπει ορθά την αυτοδίκαιη λύση του ΣΕΣ αν συναφθεί γάμος μεταξύ των συμβαλλομένων, εφ' όσον καθίσταται άνευ αντικειμένου με την τέλεση του γάμου αυτού.

Η παρ. 2 προβλέπει και την αυτοδίκαιη λύση του ΣΕΣ όταν ένας εκ των συμβαλλομένων τελέσει γάμο με τρίτο. Η ΕΕΔΑ θεωρεί ότι, για λόγους ασφάλειας δικαίου και ηθικής τάξεως, πρέπει να προβλεφθεί ότι αντίγραφο της ληξιαρχικής πράξης γάμου καταχωρίζεται εκεί που έχει καταχωρισθεί το ΣΕΣ και κοινοποιείται στο άλλο μέρος του ΣΕΣ. Αυτό ανταποκρίνεται στον αναφερόμενο στην Αιτιολογική Έκθεση του Σ/Ν στόχο του ΣΕΣ που είναι «να ρυθμίσει μία πραγματικότητα, να περιορίσει τις αρνητικές της συνέπειες και επιπτώσεις στην κοινωνία και να τις μετατρέψει σε υποχρεώσεις, να κάνει τους πολίτες περισσότερο υπεύθυνους ως προς τα θέματα και τα κοινωνικά προβλήματα που προκύπτουν από την κοινή τους συμβίωση».

Η αυτοδίκαιη λύση του ΣΕΣ χωρίς γνωστοποίησή της στο άλλο μέρος έρχεται σε αντίθεση με την αρχή της καλής πίστης (ΑΚ 288). Εφόσον δεν απαιτείται κοινοποίηση από τον συνάπαντα το ΣΕΣ του επερχόμενου γάμου του προς τον έτερο συμβαλλόμενο, ο τελευταίος δικαίως και καλόπιστα μπορεί να θεωρεί ότι το συναφθέν ΣΕΣ τελεί ακόμα σε ισχύ. Εξάλλου, η σύναψη γάμου ενός εκ των δύο συμβαλλομένων με τρίτο συνιστά κατά κάποιο τρόπο υπαναχώρηση από το σύμφωνο, η οποία σύμφωνα με το άρθρο 390 ΑΚ πρέπει γίνεται με δήλωση αυτού που υπαναχωρεί προς το άλλο μέρος.

Επιπλέον, δεδομένου ότι η σύναψη ΣΕΣ δεν περιβάλλεται με τη δημοσιότητα, η οποία προβλέπεται για την τέλεση του γάμου, η προτεινόμενη προσθήκη απαιτείται και για λόγους ηθικής τάξης έναντι του τρίτου, ο οποίος τελεί γάμο με έναν εκ των δύο συμβαλλομένων.

Επιπλέον, για την καλύτερη διατύπωση της διάταξης σκοπίμο θα ήταν να αντικατασταθεί η φράση «στον άλλο» με τη φράση «στο άλλο μέρος» ή «στον αντιυμβαλλόμενό του».

ε. Άρθρο 6: Περιουσιακές σχέσεις

Το άρθρο 6 ρυθμίζει τα των περιουσιακών σχέσεων των συμβαλλομένων παρέχοντας τους τη δυνατότητα να ρυθμίσουν με το συστατικό της ελεύθερης

συμβίωσης συμβολαιογραφικό έγγραφο και την τύχη των περιουσιακών τους στοιχείων που θα αποκτηθούν από τον έναν ή από τον άλλο κατά τη διάρκεια του ΣΕΣ (αποκτήματα). Σύμφωνα με την αιτιολογική έκθεση, ωστόσο, «σχετικές συμφωνίες που **δεν** έχουν συμπεριληφθεί στο συμβολαιογραφικό **συστατικό** σύμφωνο, είναι άκυρες είτε γίνουν παράλληλα, είτε μετά τη σύναψη του συμφώνου». Στο σημείο αυτό ο νομοθέτης θέτει σοβαρούς περιορισμούς στη δυνατότητα των συμβαλλομένων να ρυθμίζουν τις περιουσιακές τους σχέσεις και σε μεταγενέστερο στάδιο χωρίς μάλιστα να αιτιολογεί αυτή του την επιλογή.

Οι συμβαλλόμενοι για διάφορους λόγους μπορεί να επιθυμούν να προβούν στη ρύθμιση των περιουσιακών τους σχέσεων όχι κατά τη σύσταση του ΣΕΣ αλλά σε κάποια ύστερη φάση, σύμφωνα και με την αρχή της ελευθερίας των συμβάσεων, ή να τροποποιήσουν υφιστάμενη συμφωνία τους. Ο νομοθέτης, λοιπόν, θα πρέπει να τους παρέχει αυτή τη δυνατότητα μέσω της σύνταξης **συμβολαιογραφικής πράξης** τροποποιητικής ή συμπληρωματικής της αρχικής συστατικής του ΣΕΣ πράξης **και καταχώρισής της στο ληξιαρχικό βιβλίο**.

Επιπλέον, ενώ η διάταξη αναφέρεται στο ζήτημα των αποκτημάτων και προβλέπει ότι αν δεν υπάρχει συμφωνία, το κάθε μέρος έχει μετά τη λύση του ΣΕΣ σχετική αξίωση κατά του άλλου, δεν προβλέπει τίποτα σχετικά με την κατανομή των κοινών κινητών και τη ρύθμιση της χρήσης της κοινής στέγης. Προς ρύθμιση και αυτών των ζητημάτων η ΕΕΔΑ προτείνει να προβλέπει το άρθρο 6 την αναλογική εφαρμογή των άρθρων 1393 και 1394 του ΑΚ.

στ. Άρθρο 7: Διατροφή μετά τη λύση

Το άρθρο 7 ρυθμίζει τα της διατροφής μετά τη λύση του ΣΕΣ. Η ΕΕΔΑ έχει να παρατηρήσει τα εξής προβληματικά σημεία:

Α) Το Σ/Ν στο άρθρο 7 παρ. 1 προβλέπει ότι στο συμβολαιογραφικό έγγραφο, με το οποίο καταρτίζεται το σύμφωνο, μπορεί να περιέχεται συμφωνία σχετικά με την υποχρέωση διατροφής μετά τη λύση του ΣΕΣ στην περίπτωση που υπάρχει αδυναμία αυτοδιατροφής ενός εκ των συμβαλλομένων. Ωστόσο, ο νόμος αλλά ούτε και η αιτιολογική έκθεση καθιστούν σαφές αν μπορεί να

υπάρξει αξίωση για διατροφή μετά τη λύση του ΣΕΣ στην περίπτωση που δεν έχει γίνει σχετική πρόβλεψη στη συμβολαιογραφική πράξη σύναψης του ΣΕΣ. Επιπλέον, το γεγονός ότι απαιτείται από τα συμβαλλόμενα μέρη κατά τη σύναψη του ΣΕΣ, η οποία συνιστά για ορισμένους την επισημοποίηση της σχέσης τους, να συμφωνήσουν και τα της λύσης του, είναι σαν να προεξοφλείται ότι αυτή θα υπάρχει. Όπως, άλλωστε χαρακτηριστικά έχει πει και ο καθηγητής Παπαχρίστου «Η ‘χαλαρότητα’ του συμφώνου που αφορά την ευκολία της λύσης του, δε συνεπάγεται αναγκαστικά και ‘χαλαρότητα’ του οικογενειακού δεσμού»¹². Συνεπώς, η ΕΕΔΑ θεωρεί ότι οι σχετικές διατάξεις του ΑΚ που ρυθμίζουν τη διατροφή μετά το διαζύγιο (1442-1445 ΑΚ) θα πρέπει να εφαρμοστούν αναλογικά στην περίπτωση ατόμων που έχουν συνάψει ΣΕΣ μετά τη λύση του.

Β) Σύμφωνα με το Σ/Ν η συμφωνία περί διατροφής δε θα ισχύει στην περίπτωση αυτοδίκαιης λύσης του ΣΕΣ. Όσον αφορά την αυτοδίκαιη λύση λόγω γάμου των συμβαλλομένων μερών η ρύθμιση είναι απολύτως λογική, αφού σε περίπτωση λύσης του γάμου θα εφαρμοστούν οι σχετικές διατάξεις του οικογενειακού δικαίου.

Η συμφωνία διατροφής μετά τη λύση του ΣΕΣ προβλέπεται προφανώς ενόψει του ενδεχόμενου της λύσης του και των αναγκών που μπορεί να προκύψουν από αυτή τη λύση. Ο τρόπος λύσης του ΣΕΣ (είτε με συμφωνία, είτε μονομερώς, είτε αυτοδικαίως) δε μεταβάλλει ωστόσο τις προκύπτουσες ανάγκες. Η αδυναμία αυτοδιατροφής που μπορεί να συντρέχει στο πρόσωπο ενός εκ των συμβαλλομένων δεν εξαρτάται από τον τρόπο λύσης του ΣΕΣ. Εν προκειμένω, ο νομοθέτης παραβιάζει την αρχή της ισότητας αφού η ίδια κατάσταση –η αδυναμία αυτοδιατροφής ενός εκ των συμβαλλομένων – ρυθμίζεται με διαφορετικό τρόπο αναλόγως με τον τρόπο λύσης του ΣΕΣ. Μάλιστα, ο νομοθέτης προκρίνει μία τέτοια λύση τη στιγμή που ο ίδιος στο άρθρο 7 παρ. 4 αναγνωρίζει ότι ο δικαιούχος διατροφής από το ΣΕΣ συμπορεύεται, ως προς το δικαίωμα διατροφής, με τον διαζευγμένο σύζυγο του υπόχρεου. Συνεπώς η

¹² Θ. Παπαχρίστου, «Σύμφωνο ελεύθερης συμβίωσης: αντίπαλο δέος του γάμου ή εναλλακτική μορφή συμβίωσης;» (2008) 1 *Εφαρμογές Αστικού Δικαίου* σελ. 393.

συμφωνία διατροφής θα πρέπει να διατηρεί την ισχύ της ανεξαρτήτως του τρόπου λύσης του ΣΕΣ.

Ζ. Άρθρο 8: Τεκμήριο πατρότητας

Το άρθρο 8, που προβλέπει μαχητό τεκμήριο πατρότητας και ανάλογη εφαρμογή των άρθρων 1466 επ. ΑΚ και 614 επ. ΚΠολΔ περί προσβολής πατρότητας, δεν προστατεύει επαρκώς τα παιδιά. Για να αποφευχθούν αντιιουνταγματικές και αντίθετες προς την ΕΣΔΑ διακρίσεις λόγω γέννησης¹³, πρέπει να αντικατασταθεί με διάταξη που να προβλέπει, κατ'αναλογία όσων ισχύουν σε περίπτωση γάμου (άρθρα 1473, 1382 ΑΚ), ότι *«τα τέκνα που γεννήθηκαν από τα συμβαλλόμενα με το σύμφωνο πρόσωπα, είτε πριν είτε μετά τη σύναψη του συμφώνου, εξομοιώνονται ως προς όλα με τέκνα γεννημένα σε γάμο και διατηρούν την ιδιότητα αυτή και μετά τη με οποιοδήποτε τρόπο λύση του συμφώνου ή την ακύρωσή του»*.

Ο νομοθέτης πρέπει επίσης να προβλέψει ανάλογη εφαρμογή των άρθρων 1455 επ. ΑΚ για την ιατρική υποβοήθηση στην ανθρώπινη αναπαραγωγή και του άρθρου 1465 ΑΚ για τη μεταθανάτια τεχνητή γονιμοποίηση. Το άρθρο 1456 ΑΚ προβλέπει ότι «αν η υποβοήθηση αφορά άγαμη γυναίκα, η συναίνεση αυτής και, εφόσον συντρέχει περίπτωση ελεύθερης ένωσης, του άνδρα με τον οποίο συζεί παρέχεται με συμβολαιογραφικό έγγραφο». Αφού αναγνωρίζεται η δυνατότητα απόκτησης τέκνων με τεχνητή γονιμοποίηση, ακόμη και μεταθανάτια, από ζευγάρια που ζουν σε ελεύθερη ένωση, θα πρέπει να επεκταθεί η εφαρμογή των ανωτέρω διατάξεων και στα άτομα που έχουν συνάψει ΣΕΣ.

Η. Άρθρο 9: Επώνυμο τέκνων

Το άρθρο 9 ρυθμίζει το επώνυμο των τέκνων κινούμενο στην απολύτως σωστή κατεύθυνση και στη βάση της ισοτιμίας των δύο φύλων, αφού προβλέπει ότι σε περίπτωση που οι γονείς δεν έχουν επιλέξει κατά τη σύναψη του ΣΕΣ επώνυμο για τα τέκνα τους, τότε αυτά θα έχουν σύνθετο επώνυμο αποτελούμενο από τα επώνυμα και των δύο γονέων τους. Χαρακτηριστικά

¹³ Βλ. *Marckx* κατά Βελγίου, απόφ. 13.06.1979.

πρέπει να αναφέρουμε ότι σύμφωνα με τη αιτιολογική έκθεση προκρίθηκε η συγκεκριμένη λύση καθώς «μετά την κατάργηση της διάταξης του άρθρου 116 παρ. 2 Σ, που προέβλεπε τη δυνατότητα αποκλίσεων από τη συνταγματική αρχή της ισονομίας των φύλων για ‘αποχρώντες λόγους’, η προτίμηση του επωνύμου του πατέρα δεν έχει πλέον συνταγματικό έρεισμα.» Η ΕΕΔΑ συμφωνεί απολύτως με τη διατύπωση της ως άνω διάταξης και με αφορμή την επικείμενη αναθεώρηση διατάξεων του οικογενειακού δικαίου θα ήθελε να προτείνει την τροποποίηση του άρθρου 1505 ΑΚ που αφορά το επώνυμο τέκνων γεννημένα σε γάμο έτσι ώστε να μη λαμβάνουν αυτομάτως το επώνυμο του πατέρα σε περίπτωση παράλειψης δήλωσης επωνύμου από την πλευρά των γονέων. Η συγκεκριμένη διάταξη στερείται πλέον συνταγματικού ερείσματος, γεγονός που αναγνωρίζει εμμέσως και η ίδια αιτιολογική έκθεση του υπό συζήτηση νομοσχεδίου.

Θ. Άρθρο 11: Κληρονομικό δικαίωμα

Το άρθρο 11 ορίζει ότι ο/η σύντροφος του εκλιπόντος έχει κληρονομικό δικαίωμα που ανέρχεται στο 1/6 της κληρονομίας αν συντρέχει με κληρονόμους πρώτης τάξης και στο 1/3 αν συντρέχει με κληρονόμους άλλων τάξεων. Το άρθρο 1820 ΑΚ ορίζει τα ως άνω ποσοστά για το σύζυγο που επιζεί σε 1/4 και 1/2 αντίστοιχα ενώ υπάρχει και πρόβλεψη για τα οικιακά αντικείμενα. Δε φαίνεται να υπάρχει σοβαρό έρεισμα για τις ως άνω διαφοροποιήσεις. Ναι μεν το επιχείρημα περί χαλαρότερης μορφής της ελεύθερης συμβίωσης σε σχέση με το γάμο ισχύει, αλλά και η όποια διαφοροποίηση θα πρέπει να εξυπηρετεί κάποια ανάγκη ή σκοπιμότητα που να συνδέεται με αυτή τη χαλαρή μορφή. Αποκλίσεις που απλώς επιλέγονται για να επισημάνουν τη διαφορά με τον τύπο της σύμβασης του γάμου και να προτάξουν τον τελευταίο δεν μπορούν να γίνουν αποδεκτές. Ως εκ τούτου η ΕΕΔΑ κρίνει ότι η διάταξη πρέπει να τροποποιηθεί ώστε το κληρονομικό δικαίωμα του/της συντρόφου του εκλιπόντος να ανέρχεται στο 1/5 της κληρονομίας αν συντρέχει με κληρονόμους πρώτης τάξης και στο 1/2 αν συντρέχει με κληρονόμους άλλων τάξεων.

I. Η απόλειψη του άρθρου περί ανάλογης εφαρμογής (πρώην άρθρο 12)

Κατάπληξη προκαλεί η απόλειψη από το τελικό Σ/Ν του άρθρου περί ανάλογης εφαρμογής διατάξεων δημοσιούπαλληλικού, εργατικού, ασφαλιστικού και συνταξιοδοτικού δικαίου που αναφέρονται σε συζύγους και στα πρόσωπα που έχουν συνάψει ΣΕΣ, την οποία προέβλεπε το αρχικό Σ/Ν στο άρθρο 12 που κοινοποιήθηκε στην ΕΕΔΑ. Σύμφωνα με την αιτιολογική έκθεση, στην εισαγωγή, σχετικά με το ζήτημα της ανάλογης εφαρμογής αναφέρεται ότι: «Μπορεί να εφαρμόζονται ανάλογα οι διατάξεις του εργατικού, ασφαλιστικού, συνταξιοδοτικού και δημοσιούπαλληλικού δικαίου, που αναφέρονται σε συζύγους, ώστε να μην υπάρχει άνιση (και, συνεπώς, άδικη και ανεπιεικής) νομική μεταχείριση των προσώπων, τα οποία συμβιώνουν μεν εκτός γάμου αλλά ουσιαστικά ζουν, υπό συνθήκες έγγαμης συμβίωσης και το μόνο στοιχείο που λείπει είναι η τυπική σύναψη του γάμου». Δε μπορεί, λοιπόν, παρά να προκαλέσει απορία η απόφαση για απόλειψη της σχετικής διάταξης τη στιγμή που την αναγκαιότητά της υπογραμμίζει η ίδια η Αιτιολογική Έκθεση..

Η ΕΕΔΑ θεωρεί απαραίτητη την επαναφορά του ως άνω άρθρου στο Σ/Ν. Επιπλέον προτείνει να ορίζεται ότι οι ως άνω οριζόμενες διατάξεις εφαρμόζονται αναλογικά και στα πρόσωπα που έχουν συνάψει ΣΕΣ, εφόσον τούτο έχει διαρκέσει επί δύο συνεχή έτη, τουλάχιστον. Ο περιορισμός αυτός αποσκοπεί σε πρόληψη εικονικών ΣΕΣ.

Κεφάλαιο Δεύτερο: Τροποποίηση διατάξεων του Αστικού Κώδικα για την υιοθεσία, το διαζύγιο, το επώνυμο των συζύγων και τη γονική μέριμνα

Το Δεύτερο Κεφάλαιο του υπό εξέταση Σ/Ν τροποποιεί διατάξεις του ΑΚ που ρυθμίζουν σημαντικά ζητήματα σχετικά με την υιοθεσία, το διαζύγιο, το επώνυμο των συζύγων και τη γονική μέριμνα. Η διαδικασία τροποποίησης του ΑΚ προκαλεί έκπληξη για δύο βασικούς λόγους: από τη μία πλευρά, δεν προκύπτει προηγούμενη διαβούλευση με ειδικούς επιστήμονες και αρμόδιους

φορείς και εμπειριστατωμένη αξιολόγηση της εφαρμογής των διατάξεων του Ν. 1329/1983, όπως επιβάλλουν η σπουδαιότητα των ζητημάτων που τίγονται και η επιχειρούμενη ανατροπή της από 25ετίας υφιστάμενης προοδευτικής ρύθμισης, ιδίως σε ό,τι αφορά το επώνυμο των συζύγων και τις σχέσεις γονέων και τέκνων.

Η ΕΕΔΑ θεωρεί ότι η τροποποίηση των εν λόγω διατάξεων του οικογενειακού δικαίου απαιτεί ενδελεχή μελέτη και επεξεργασία. Επιπρόσθετη αβεβαιότητα προκαλεί το γεγονός ότι η ΕΕΔΑ, παρά τις επανειλημμένες προσπάθειές της, δεν κατάφερε να εξασφαλίσει από το Υπουργείο Δικαιοσύνης την τελική μορφή του Σ/Ν. Βασιζόμενη αναγκαστικά στο κείμενο που έχει στη διάθεσή της, η ΕΕΔΑ παρατηρεί ότι οι ρυθμίσεις που προωθούνται είναι ατελείς και δεν δημιουργούν την απαιτούμενη ασφάλεια δικαίου. Εξάλλου, πρέπει να τονιστεί ότι το υπό εξέταση Σ/Ν δεν αξιοποιεί την ευκαιρία της τροποποίησης αυτής, προκειμένου να λάβει υπόψη αρκετές από τις ήδη διατυπωθείσες θέσεις της ΕΕΔΑ. Για τους παραπάνω λόγους, η ΕΕΔΑ, προτείνει τα ακόλουθα:

Α'. Σχετικά με τη γονική μέριμνα (άρθρο 21 Σ/Ν)

Η εισαγωγή του κανόνα της συνέχισης της από κοινού άσκησης της γονικής μέριμνας και μετά τη λύση ή ακύρωση του γάμου ή τη διακοπή της έγγαμης συμβίωσης, αποτελεί πολύ επικίνδυνη ανατροπή βασικών αρχών του οικογενειακού δικαίου που εξυπηρετούν το συμφέρον του παιδιού. Οποιαδήποτε τροποποίηση των περί γονικής μέριμνας ρυθμίσεων χρειάζεται εμπειριστατωμένη έρευνα, μελέτη και αξιολόγηση της υφιστάμενης νομοθεσίας και της εφαρμογής της στην πράξη, με γνώμονα την προστασία του συμφέροντος του παιδιού που επιβάλλουν το Σύνταγμα (άρθρο 21 παρ. 1) και η Σύμβαση του ΟΗΕ για τα δικαιώματα του παιδιού (άρθρο 3).

Η διατήρηση της από κοινού άσκησης της γονικής μέριμνας, ενόψει και της ασάφειας βασικών εννοιών, όπως είναι εκείνη των «συνήθων πράξεων που αναφέρονται στην καθημερινή ζωή του ανηλίκου» (τροποποιημένο άρθρο 1513 ΑΚ), θα προκαλέσει βλαβερές για τα παιδιά εντάσεις και συχνότερη παρέμβαση των δικαστηρίων στην καθημερινή ζωή για την επίλυση διαφωνιών.

Εξάλλου, δεν είναι λίγες οι περιπτώσεις των γονέων, οι οποίοι δεν εκπληρώνουν τη θεμελιώδη υποχρέωση της καταβολής διατροφής. Κι αυτοί οι ανεύθυνοι γονείς θα έχουν όμως δικαίωμα, σύμφωνα με τη νέα ρύθμιση, να επεμβαίνουν και να ρυθμίζουν σημαντικές πτυχές της ζωής του παιδιού.

Και η αιτιολογική έκθεση αναγνωρίζει ότι η εισαγόμενη ρύθμιση «**ασφαλώς** μπορεί να σημαίνει αύξηση των ευκαιριών προστριβής, αλλά θεωρήθηκε από την επιτροπή ότι καθιστά τους γονείς πιο υπεύθυνους και ότι αυτοί ενισχύονται, **αν θέλουν** να ασκήσουν τον γονικό τους ρόλο για την ουσιαστική σύνδεση με το ανήλικο τέκνο, που είναι απαραίτητη για την ψυχική και συναισθηματική ανάπτυξη του τέκνου. Επί πλέον η επιτροπή θεωρεί ότι το σύστημα της συμφωνίας των γονέων μεσοπρόθεσμα συμβάλει θετικά ώστε οι γονείς να αντιλαμβάνονται ότι, παρά τον χωρισμό τους, είναι και οι δύο υπεύθυνοι για το παιδί. **Παρά ταύτα** αναγνωρίζεται ότι το σύστημα προϋποθέτει ώριμους γονείς».

Δηλαδή, η Πολιτεία αποδέχεται να γίνουν τα παιδιά αντικείμενο πειραματισμού, για να διαπιστωθεί «αν θέλουν» οι χωρισμένοι γονείς ν'ασκήσουν υπεύθυνα τα καθήκοντά τους; Και θα περιμένουμε να δούμε «μεσοπρόθεσμα» (δηλαδή, αφού έχουν ήδη υποστεί τα παιδιά τις δυσμενείς συνέπειες του προτεινόμενου με το Σ/Ν συστήματος) αν οι γονείς είναι «ώριμοι» για το σύστημα αυτό;

Λόγω της προφανούς και παραδεδεγμένης και από τους συντάκτες του Σ/Ν επικινδυνότητας των προτεινόμενων ρυθμίσεων, η ΕΕΔΑ καλεί το Υπουργείο Δικαιοσύνης να απαλείψει το άρθρο 21.

Β'. Λοιπά ζητήματα

Κατά τα λοιπά η ΕΕΔΑ υποβάλλει ορισμένες *ενδεικτικές* παρατηρήσεις που αποσκοπούν στην επισήμανση προβλημάτων και τη βελτίωση ρυθμίσεων του Σ/Ν.

vi. Υιοθεσία (άρθρο 14 Σ/Ν)

Σύμφωνα με το άρθρο 14 Σ/Ν, δικαστική αναπλήρωση της συναίνεσης των γονέων για υιοθεσία του τέκνου τους χωρεί και στην περίπτωση που οι γονείς κατέστησαν άγνωστης διαμονής κατόπιν της παροχής της γενικής

εξουσιοδότησης του άρθρου 1554 ΑΚ (άρθρο 14 § 1 περ. γ' Σ/Ν). Η ΕΕΔΑ θεωρεί ότι δεν επαρκεί η γενική εξουσιοδότηση του άρθρου 1554 ΑΚ και προτείνει να τεθεί ως προϋπόθεση της δικαστικής αναπλήρωσης της συναίνεσης ότι οι γονείς κατέστησαν «**αποδεδειγμένα** άγνωστης διαμονής».

ii. Διαζύγιο (άρθρο 19 Σ/Ν)

Η ΕΕΔΑ έχει επισημάνει την ασάφεια σχετικά με το χαρακτήρα του τεκμηρίου κλονισμού του γάμου που εισάγει το άρθρο 3 του Ν. 3500/2006 για την αντιμετώπιση της ενδοοικογενειακής βίας¹⁴. Η ΕΕΔΑ υπενθυμίζει ότι το άρθρο 2 του Ν. 3500/2006 απαγορεύει την άσκηση βίας κάθε μορφής μεταξύ των μελών της οικογένειας και θεσπίζει αυστηρότερες ποινές για ορισμένα ποινικά αδικήματα όταν συνιστούν ενδοοικογενειακή βία. Θα ήταν εύλογο, επομένως, ορισμένες σοβαρές πράξεις ενδοοικογενειακής βίας να καταστούν αμάχητο τεκμήριο κλονισμού του γάμου και να αποχωριστούν από τα μαχητά τεκμήρια κλονισμού, στα οποία αναφέρεται η παρ. 2 του άρθρου 1439 ΑΚ. Η νέα ρύθμιση της παρ. 3 του άρθρου 1439 ΑΚ, η οποία ορίζει τη διετή διάσταση ως αμάχητο τεκμήριο κλονισμού του γάμου και επιταχύνει κατά τον τρόπο αυτό το διαζύγιο, θα έπρεπε να επεκταθεί και στο ζήτημα αυτό. Η ενδοοικογενειακή βία μετατρέπει το θύμα σε δέσμιο του θύτη με αποτέλεσμα να την υφίσταται σε πολλές περιπτώσεις για χρονικά διαστήματα μεγαλύτερα των δύο ετών, ενώ είναι προφανής και αυτονόητος ο κλονισμός που η βία συνεπάγεται για το γάμο. Θα ήταν δε αδιανόητο και αντίθετο προς τη συνταγματική επιταγή για σεβασμό και προστασία της αξίας και της προσωπικότητας του ανθρώπου, σοβαρές πράξεις ενδοοικογενειακής βίας, που τιμωρούνται μάλιστα με κάθειρξη, να μην αποτελούν αμάχητο τεκμήριο κλονισμού του γάμου.

Εξάλλου, η ΕΕΔΑ θεωρεί αναγκαίο η επιβουλή ζωής να καταστεί αμάχητο τεκμήριο. Για τους λόγους αυτούς, είναι σκόπιμο να αφαιρεθεί από το ισχύον β' εδάφιο του άρθρου 1439 ΑΚ η *επιβουλή ζωής* και να προστεθεί στο εδάφιο αυτό ακόλουθη πρόταση, ενόψει και των άρθρων 2 και 6 παρ. 1, 2 και 4 του Ν. 3500/2006.

¹⁴ ΕΕΔΑ, «Παρατηρήσεις επί του νομοσχεδίου για την αντιμετώπιση της ενδοοικογενειακής βίας, *Ετήσια Έκθεση 2005*, σελ. 240-241.

«Ο κλωνισμός τεκμαίρεται αμάχητα σε περίπτωση επιβουλής ζωής καθώς και σε περίπτωση σωματικής βλάβης ή κάκωσης ή βλάβης της υγείας που ήταν δυνατό να προκαλέσει κίνδυνο για τη ζωή ή βαριά σωματική βλάβη, εφόσον ο υπαίτιος σύζυγος επεδίωκε ή γνώριζε ή αποδέχθηκε το αποτέλεσμα της πράξης του, όπως και στην περίπτωση της παρ. 4 του άρθρου 6 του Ν. 3500/2006.»

iii. Επώνυμο συζύγων (άρθρο 20 Σ/Ν)¹⁵

Το εδάφιο που προστίθεται στο άρθρο 1388 ΑΚ ορίζει ότι με συμφωνία των συζύγων η σύζυγος μπορεί να λάβει το επώνυμο του συζύγου. Η αιτιολογική έκθεση αναφέρει ότι με την εισαγόμενη ρύθμιση παρέχεται η δυνατότητα στους συζύγους να έχουν το ίδιο επώνυμο, εφόσον αμφότεροι το επιθυμούν με σκοπό την αποφυγή προβλημάτων απόδειξης της συγγενικής σχέσης κατά τη διενέργεια συναλλαγών στο εξωτερικό κατόπιν της απάλειψης από το διαβατήριο και την ταυτότητα του ονόματος συζύγου.

Η ΕΕΔΑ θεωρεί ότι η νέα αυτή διάταξη αποτελεί οπισθοδρόμηση ως προς την ουσιαστική κατοχύρωση της ισότητας των φύλων και της αυτοτέλειας και συνέχειας της προσωπικότητας της γυναίκας και προτείνει να μη τροποποιηθεί το άρθρο 1388 ΑΚ. Η φημολογούμενη πρόθεση του Υπουργού Δικαιοσύνης να απαλείψει από το Σ/Ν την προσθήκη εδαφίου στο άρθρο 1388 ΑΚ, που προβλέπει δυνατότητα της συζύγου να λάβει το επώνυμο του συζύγου, δεν επαληθεύθηκε στο κείμενο του Σ/Ν που εξασφάλισε η ΕΕΔΑ δύο μέρες πριν από τη συνεδρίαση της Ολομέλειας¹⁶.

Η ΕΕΔΑ υπογραμμίζει ότι η ρύθμιση αυτή, αντιθέτως, δύναται να θέσει σε κίνδυνο την ασφάλεια των συναλλαγών, καθώς δεν εξασφαλίζει αλλά ανατρέπει τη συνέχιση της ταυτότητας της γυναίκας μέσω των διαδοχικών αλλαγών επωνύμου. Η ρύθμιση είναι επίσης ασύμβατη με την αρχή της ισότητας των φύλων, όπως κατοχυρώνεται ιδίως από το άρθρο 4 παρ. 2 του

¹⁵ Σημειώνεται ότι οι γυναικείες ΜΚΟ και τα γυναικεία τμήματα των πολιτικών κομμάτων εξέφρασαν την έντονη αντίθεσή τους στην τροποποίηση του άρθρου 1388 ΑΚ. Στην ΕΕΔΑ κατέθεσαν τις θέσεις αυτές δύο από τα Μέλη της, το Ίδρυμα Μαραγκοπούλου για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου και ο Σύνδεσμος για τα Δικαιώματα της Γυναίκας, που συντόνισαν την κινητοποίηση των γυναικείων οργανώσεων και τη διατύπωση κοινών θέσεων.

¹⁶ Σημειώνεται ότι η ΕΕΔΑ έλαβε το τελικό Σ/Ν την 08.07.2008 από τον κ. Π. Παραρά, Μέλος της ΕΕΔΑ και Πρόεδρο της Κεντρικής Νομοπαρασκευαστικής Επιτροπής (ΚΕΝΕ).

Συντάγματος και τη Σύμβαση του ΟΗΕ για την εξάλειψη όλων των μορφών διακρίσεων κατά των γυναικών¹⁷.

iv. Άρθρο 1532 ΑΚ

Επιπλέον, η ΕΕΔΑ υπογραμμίζει ότι το υπό εξέταση Σ/Ν ήταν μια ευκαιρία να βελτιωθεί η διατύπωση του άρθρου 1532 ΑΚ (συνέπειες κακής άσκησης) με την προσθήκη κάθε περίπτωση βίας κατά ανηλίκου. Η ΕΕΔΑ υπενθυμίζει τη θέση της ότι ο περιορισμός της εφαρμογής του άρθρου 1532 ΑΚ στις περιπτώσεις βίας κατά ανηλίκων μόνον όταν αυτή χρησιμοποιείται «ως μέσο σωφρονισμού στο πλαίσιο της ανατροφής του» είναι αδικαιολόγητος¹⁸. Το άρθρο 4 του Ν. 3500/2006 είναι, άλλωστε, μετέωρο και δεν δημιουργεί την απαιτούμενη ασφάλεια δικαίου, καθώς δεν εντάσσεται στον ΑΚ. Γι' αυτό, η ΕΕΔΑ θεωρεί αναγκαίο η διάταξη αυτή να ενταχθεί στο άρθρο 1532 ΑΚ και να διατυπωθεί ως εξής (υπογραμμίζονται οι προτεινόμενες προσθήκες):

«Επί ασκήσεως σωματικής ή ψυχολογικής βίας εις βάρος ανηλίκου, έστω και ως μέσου σωφρονισμού του.....».

v. Τέκνα χωρίς γάμο των γονέων

Το προτεινόμενο άρθρο 1515 ΑΚ για τη γονική μέριμνα στα εκτός γάμου ανήλικα τέκνα ακολουθεί το ίδιο πνεύμα της από κοινού άσκησης της γονικής μέριμνας από τους δύο γονείς, αλλά δημιουργεί την εντύπωση ότι ο ρόλος της μητέρας στη σχετική απόφαση υποβαθμίζεται. Συγκεκριμένα, προβλέπεται η δυνατότητα του πατέρα που έχει αναγνωρίσει το τέκνο να ασκεί τη γονική μέριμνα ή τμήμα αυτής κατόπιν αίτησης στο δικαστήριο, εφόσον αυτό επιβάλλεται από το συμφέρον του παιδιού. Το ισχύον άρθρο προβλέπει ότι ανατίθεται η γονική μέριμνα στον πατέρα, *ιδίως* αν συμφωνεί η μητέρα¹⁹. Στο υπό εξέταση Σ/Ν η φράση αυτή έχει απαλειφθεί. Ωστόσο στις επιμέρους ρυθμίσεις του νομοσχεδίου, που παρατίθενται κατόπιν της αιτιολογικής έκθεσης, αναφέρεται η προϋπόθεση της συμφωνίας με τη μητέρα. Η ΕΕΔΑ

¹⁷ Κυρώθηκε με τον Ν. 1342/1983, ΦΕΚ Α'39.

¹⁸ *Οπ.π.*, υποσημείωση 14.

¹⁹ Σημειώνεται ότι στη θεωρία έχει υποστηριχθεί η άποψη ότι η συναίνεση της μητέρας δεν είναι πάντοτε αναγκαία, αλλά σε καμία περίπτωση δεν παραλείπεται να ζητηθεί η άποψή της. Βλ. Θ. Παπαχρίστου, *Εγχειρίδιο Οικογενειακού Δικαίου*, Εκδόσεις Αντ. Σάκκουλα, Αθήνα, 1998, σελ. 278.

θεωρεί ότι το σημείο αυτό πρέπει να αποσαφηνιστεί, καθιστώντας τη συμφωνία της μητέρας απαρέγκλιτη προϋπόθεση για την απόφαση ανάθεσης της άσκησης της γονικής μέριμνας εν όλω ή εν μέρει στον πατέρα. Μη εφαρμογή της προϋπόθεσης αυτής θα χωρεί σε καταχρηστικές περιπτώσεις.

Προς επίρρωση των σκέψεων αυτών που έχουν ως κεντρικό άξονα την πλήρη διασφάλιση του πραγματικού συμφέροντος του παιδιού, πρέπει να σημειωθεί ότι το ΕΔΔΑ δεν αρκείται στην εξ αίματος συγγένεια, αλλά προκειμένου να εφαρμόσει το άρθρο 8 της Σύμβασης, ελέγχει την ύπαρξη πραγματικού οικογενειακού δεσμού με τον πατέρα²⁰. Δέχεται δε ότι είναι δικαιολογημένη η αυστηρότερη για τον πατέρα τέκνου γεννημένου χωρίς γάμο από ό,τι για τη μητέρα του ή για τον πατέρα τέκνου γεννημένου σε γάμο νομοθετική και δικαστική ρύθμιση της γονικής μέριμνας και ότι προστατεύεται το συμφέρον του παιδιού και της μητέρας όταν προβλέπεται δυνατότητα να εξακριβωθεί δικαστικά ποιοι πατέρες «αξιίζουν» να τους ανατεθεί η άσκηση γονικών δικαιωμάτων²¹. Επομένως, θα ήταν σύμφωνο και με την ΕΣΔΑ να απαιτείται ρητά η συμφωνία της μητέρας.

vi. Διατάξεις που θα έπρεπε να συμπεριληφθούν στο Σ/Ν

Η ΕΕΔΑ έχει διατυπώσει συγκεκριμένες θέσεις σχετικά με το γάμο ανηλίκων, καθώς και το γάμο ανηλίκου δια αντιπροσώπου, τις οποίες θα ήταν σκόπιμο να συμπεριλάβει το υπό εξέταση Σ/Ν. Συγκεκριμένα, η ΕΕΔΑ θεώρησε ότι έγκυροι είναι οι γάμοι Ελλήνων πολιτών, ανεξαρτήτως θρησκευματος, που τελούνται στην Ελλάδα, όταν οι μελλόνυμφοι έχουν την ελάχιστη ηλικία των 18 ετών που ορίζει το άρθρο 1350, παρ.1 του ΑΚ. Αν οι μελλόνυμφοι είναι νεότεροι των 18 ετών, ο γάμος είναι άκυρος-ανίσχυρος. Επίσης, λαμβάνοντας υπόψη ότι το Ιερό Μουσουλμανικό Δίκαιο επιτρέπει ρητά την παροχή πληρεξουσίου για τη σύναψη γάμου και από τον κηδεμόνα του ανηλίκου ή της ανήλικης μελλονύμφου, η ΕΕΔΑ θεώρησε ότι η σύναψη γάμου δι' αντιπροσώπου είναι αντίθετη προς την ελληνική δημόσια τάξη και προς

²⁰ ΕΔΔΑ, *Kroon κατά Ολλανδίας*, απόφ. 27.10.1994, παρ. 30.

²¹ ΕΔΔΑ *Mc Michael κατά Ηνωμένου Βασιλείου*, απόφ. 24/2/1995, Series A, No 307-B, παρ. 77, 98 (“meritorious” fathers). Βλ. Σ. Κουκούλη-Σπηλιωτοπούλου, Εισαγωγικές παρατηρήσεις στα άρθρα 1505-1541 ΑΚ (Σχέσεις γονέων και τέκνων), στο Γεωργιάδη/ Σταθόπουλου, Αστικός Κώδικας, τ. VIII, Οικογενειακό Δίκαιο, 2^η έκδ. 2003, αριθ. 149-150.

ρητές διατάξεις επικυρωμένων από την Ελλάδα διεθνών συνθηκών, και συνεπώς ο μουσουλμανικός γάμος, που συνάπτεται εφεξής δι' αντιπροσώπου πρέπει να θεωρείται ανυπόστατος, όσον αφορά τον αντιπρόσωπο και τον άλλο μελλονύμφο και άκυρος, όσον αφορά τον αντιπροσωπευόμενο²².

Στο παρόν Σ/Ν θα μπορούσε να ληφθεί υπόψη, επίσης, η πρόταση της ΕΕΔΑ για την τροποποίηση της παρ. 2 του άρθρου 1350 ΑΚ που επιτρέπει κατ' εξαίρεση και για σοβαρούς λόγους και μετά από δικαστική απόφαση, την τέλεση γάμου χωρίς ελάχιστο όριο ηλικίας. Η ΕΕΔΑ έχει προτείνει την αντικατάσταση της παρ. 2 του άρθρου 1350 ΑΚ με διάταξη μεταβατικού χαρακτήρα, η οποία θα ορίζει ότι για μία πενταετία θα επιτρέπεται, για σοβαρούς λόγους και μετά από δικαστική απόφαση, γάμος μελλονύμφων τουλάχιστον 16 ετών, ενώ μετά την πάροδο της πενταετίας η μεταβατική αυτή διάταξη θα πάψει να ισχύει και δεν θα επιτρέπεται καμία εξαίρεση για τέλεση γάμων μεταξύ προσώπων ηλικίας κάτω των 18 ετών²³.

Αθήνα, 14 Ιουλίου 2008

²² ΕΕΔΑ, *Ετήσια Έκθεση 2003*, σελ. 111-119.

²³ ΕΕΔΑ, *Ετήσια Έκθεση 2004*, σελ. 274-275.